

УДК 373.3.015.311:78

DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-4-73-78

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8435-4345>

Хоу Імей

аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСОБИСТІСНО-КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МУЗИКИ

Статтю присвячено проблемі особистісно-креативного розвитку молодших школярів як складової їхнього особистісного становлення, що здійснюється під час музично-творчої діяльності. Ураховуючи реформування освіти, впровадження нових підходів до виховання творчої особистості, здатної до адаптації у новому суспільстві, проблема особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики лишається одним із важливих завдань мистецької освіти. Автором узагальнено розуміння креативності у наукових дослідженнях останніх років у контексті музичної освіти, виділено основні аспекти цього поняття у сучасних наукових дослідженнях. У контексті визначення креативності молодшого школяра подано авторське розуміння особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики. Розглянуто особливості молодшого шкільного віку, що створюють психологічні передумови для художньо-творчої, зокрема музично-творчої, діяльності дітей. Орієнтуючись на внутрішній і зовнішній аспекти творчості, у статті актуалізовано опору на останній, що відображує зміну і становлення особистості в процесі творчої діяльності. На основі аналізу наукової літератури автором узагальнено розуміння педагогічних умов щодо творчого розвитку школярів у сучасних дослідницьких напрацюваннях. Висвітлено поняття творчої взаємодії як ключового у визначенні педагогічних умов успішної творчої діяльності молодших школярів у процесі навчання. Обґрунтовано педагогічні умови особистісно-креативного розвитку молодших школярів, що забезпечують його ефективність у процесі навчання музики.

***Ключові слова:** креативність, особистісно-креативний розвиток, молодші школярі, творчі здібності, музично-творча діяльність, взаємодія, педагогічні умови.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах навчально-виховного процесу закладів загальної середньої освіти проблема особистісного становлення учнів потребує особливої уваги дослідників з огляду на реформування освіти, впровадження нових підходів до виховання творчої особистості, здатної до адаптації у новому суспільстві. Становлення творчої особистості передбачає її постійний розвиток, а одним з найпотужніших факторів розвитку є креативність, яка визначає готовність особистості до нестандартного мислення й поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті розвитку творчої особистості в процесі навчальної діяльності зарубіжними та вітчизняними науковцями розглядаються питання розвитку творчих (зокрема креативних) здібностей (В. Бондаровська, Р. Грановська, В. Дружинін, О. Кульчицька, О. Леонтьєв, В. Моляко, О. Музика, Я. Пономарьов, В. Роменець, О. Савченко, В. Сухомлинський, В. Шадриков та ін.). Сучасними вітчизняними вченими у галузі мистецької педагогіки (О. Коваль, А. Козир, О. Лобова, Л. Масол, Е. Печерська, В. Рагозіна, О. Хижна, О. Щолокова та ін.) розкриваються питання розвитку творчих здібностей у процесі навчання музики.

На основі аналізу науково-педагогічних праць зазначених вчених робимо висновок про те, що хоча питання розвитку творчих здібностей широко представлене в науковій літературі сьогодення, проблема особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики лишається одним із важливих завдань мистецької освіти і потребує ґрунтовного дослідження.

Вирішення завдань реформування та оновлення освітнього простору щодо реалізації шляхів формування творчих здібностей молодших школярів та їх особистісно-креативного розвитку потребує створення "комфортних умов для становлення і розвитку творчої особистості юних громадян, оскільки саме такі особистості швидше і легше адаптуються до соціальних та виробничих новацій, ефективніше їх використовують для задоволення власних потреб і можливостей, а з часом – для розвитку всього суспільства у цілому" [1, с. 108].

Отже, виокремлення та обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують ефективність особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики, становлять **мету** даної статті.

Виклад основного матеріалу. У загальній структурі творчої діяльності як системи вченими виділяються кілька основних підсистем: процес творчої діяльності; продукт творчої діяльності; особистість творця; середовище; умови, у яких проходить творчість. У згорнутому вигляді Н. Карпенко характеризує творчу діяльність такими параметрами: суб'єкт творчості; продукт творчості; умови, за яких відбувається творчий процес [2, с. 28].

На основі аналізу різних концепцій творчості Л. Якубова виділяє внутрішній і зовнішній її аспекти. Перший, зовнішній, під яким розуміється творчість як збагачення культури, створення суспільнозначущих цінностей, характеризується "діяльністю, що продукує якісно нові об'єкти" [3, с. 9]. При цьому головним критерієм творчості виступає новизна продукту діяльності. Внутрішній же аспект відображає зміну і становлення особистості в процесі творчої діяльності і має на увазі творчість як самореалізацію особистості, її утвердження в світі, реалізацію її здібностей і талантів.

Погоджуючись з Л. Якубовою, зауважимо, що на перший план у нашому дослідженні виходить внутрішній аспект творчості: під самореалізацією особистості, її змінами і становленням у процесі творчої діяльності ми розуміємо її особистісно-креативний розвиток. Стосовно молодших школярів – їхній особистісно-креативний розвиток ми розглядаємо в контексті визначення креативності молодшого школяра як здатності до конструктивного, нестандартного мислення, яка, на основі набуття особистістю різнобічних знань, усвідомлення власного досвіду, в процесі творчої діяльності уможлиблює створення нового [4, с. 108].

Зауважимо, що у визначенні креативності у наукових дослідженнях існують розбіжності, пов'язані з різними аспектами щодо розуміння цього поняття: з позицій вікової психології, педагогіки, мистецтвознавства, а також галузі діяльності, способів вираження тощо. Так, у контексті музичної освіти. К. Завалко розуміє креативність як "творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей", розглядаючи їх в контексті структури обдарованості [5]; Р. Кириченко – як особистісну якість, що "базується на потенційних можливостях кожної людини, актуалізації неусвідомлюваної потреби бути неповторною індивідуальністю" [6, с. 189]. Загалом, у сучасних дослідженнях креативності розглядаються такі "основні аспекти цього поняття: креативний процес, креативний продукт, креативну особистість і креативне середовище" [Там само, с. 188]. Ураховуючи визначення науковців щодо креативності особистості, особистісно-креативний розвиток молодших школярів у процесі навчання музики розуміється нами як один із аспектів процесу становлення особистості, що здійснюється під час музично-творчої діяльності.

На основі аналізу наукових джерел з проблеми креативності, творчості, творчого розвитку і становлення особистості зазначимо важливість визначення і створення педагогічних умов, що сприяють ефективності означених вище процесів у навчальній діяльності.

Попри різне розуміння самого поняття "умови" більшість науковців вважають, що однією з головних у формуванні творчої особистості є створення комфортного середовища, що сприяє її саморозвитку. Так, на думку М. Пагути, "створення такого освітньо-розвивального середовища, у результаті взаємодії з яким в учнів формується готовність до осмислено-творчої діяльності та розуміння способів творчого застосування набутих знань, умінь та навичок на практиці" є одним із головних завдань формування творчої особистості школярів [7, с. 8].

Висвітлюючи різні аспекти розвитку творчого потенціалу особистості та творчих здібностей як необхідної передумови творчості будь-якої людини, важливою педагогічною умовою дослідники виокремлюють організацію "навчально-виховної взаємодії на засадах діалогічного підходу, який передбачає: сприйняття вихованця рівноправним партнером творчої діяльності; безумовно позитивне ставлення, повагу до учнів і віру в їх потенційні можливості; особистісну відкритість і довір'я; налаштованість на взаєморозуміння і творчу співпрацю; надання вихованцям свободи вибору, права на власну позицію" [3, с. 15].

Узагальнюючи дослідницькі напрацювання, зауважимо, що ключовим поняттям у визначенні педагогічних умов творчої діяльності в процесі навчання у дослідженнях останніх років є різні аспекти взаємодії. Оскільки творчість є тим чинником, що визначає ступінь самореалізації особистості у процесі навчання, то однією з головних умов особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики варто розглядати встановлення взаємин, що характеризуються як творча взаємодія між суб'єктами навчання: між вчителем і його учнями та учнів між собою. Ця взаємодія є не що інше, як співтворчість, співробітництво, партнерство, тобто спільна продуктивна творчість на шляху молодших школярів до самостійної творчості.

Творча взаємодія в контексті нашого дослідження ґрунтується на засадах особистісного підходу, який передбачає "послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії, ... допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості" [8, с. 49–50]. Встановлення творчих взаємин великою мірою залежить від уміння вчителя дотримуватися принципу індивідуалізації процесу навчання, що передбачає вивчення здібностей і уподобань, урахування можливостей, виявлення інтересів кожного учня.

Отже, наступною умовою визначаємо наявність педагогічної майстерності вчителя музичного мистецтва, яка передбачає креативність, педагогічну творчість, імпровізацію, уміння організації та регуляції творчої діяльності учнів. Це особливо важливо в роботі з дітьми молодшого шкільного віку, оскільки цей віковий період характеризується як етап адаптації до нових умов життєдіяльності, коли відбувається поступовий перехід від ігрової до навчальної діяльності як основної. Проте хоча гра і підпорядковується навчанню, вона для молодшого школяра залишається актуальною. На значенні ігрової діяльності для учнів означеного віку варто зупинитися окремо. Важливо, що змінюється сам характер гри: з одного боку, відзначається її спрямованість на результат, а з іншого – на розвиток уяви, відбувається перехід до уявлюваних дій, до ігор-фантазій, ігор-драматизацій (М. Хилько, М. Ткачова).

Особливості змін у ігровій діяльності разом з новоутвореннями молодшого шкільного віку – пам'яттю (у зв'язку з розвитком пізнавальної сфери), сприйняттям (перехід від мимовільного до довільного та синтезуючого), волею (під впливом навчальної діяльності спостерігається розвиток здатності до самоорганізації, самоконтролю та самооцінки), мисленням (конкретний, наочно-образний характер поступово змінюється на словесно-логічний), тобто інтенсивним розвитком інтелекту та емоційною чутливістю до кольору, ритму, інтонації створюють психологічні передумови для художньо-творчої, зокрема музично-творчої, діяльності дітей.

Молодший шкільний вік – це також період самоідентифікації (вияву власних індивідуальних можливостей) школяра в новому колективі та інтеграції, "злиття" з колективом однолітків, коли формуються навички колективної взаємодії. У цьому контексті слід звернути увагу на психологічні особливості міжособистісного пізнання. Науковці актуалізують психолого-педагогічну проблему розуміння людини людиною (О. Бодальов): зокрема, розуміння вчителем особистості учня як важливої умови керування навчально-виховним процесом та управління розвитком особистості; розуміння вчителем і учнем одне одного у процесі формування учнівського колективу, розвитку комунікативних здібностей, на чому наголошує В. Рибалка [9, с. 311].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" "спілкування" тлумачиться як "взаємні стосунки; діловий дружній зв'язок", а щодо "спілкуватися" вказано на два значення: 1) "розуміти одне одного, порозуміватися"; 2) "об'єднуватися для спільних дій" [10, с. 1368]. Останнє заслуговує на особливу увагу, зважаючи

на те, що у процесі навчання музики спілкування передбачає навички колективного музикування, а воно завжди є творчим – чи це хоровий спів, чи гра на музичних інструментах. І те, наскільки "розкриється" дитина під час колективної творчості, залежить від встановлення таких відносин, які дозволяють їй відчути підтримку найменших досягнень, заохочення і спонукання до творчого самовираження.

Тому наступною умовою особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики визначаємо створення розвивального музично-творчого середовища, що спонукає до емоційної відкритості, задоволення від пізнання нового у процесі сприймання та відтворення музики, до продуктивної музичної діяльності.

Створення розвивального музично-творчого середовища в свою чергу передбачає наявність таких умов: орієнтація на систематичне включення у різні форми музично-творчої активності з акцентом на ігрові; організація занять з урахуванням психофізіологічних особливостей молодшого шкільного віку; стимулювання проявів дитиною власної індивідуальності у процесі творчої діяльності; створення атмосфери підтримки, заохочення до творчості, психологічного клімату для вільного спілкування (вербального і невербального). Реалізація кожної з них впливає на ефективність креативно-особистісного розвитку молодших школярів.

Висновки. Отже, особистісно-креативний розвиток молодших школярів у процесі навчання музики набуває особливого значення, оскільки є одним з важливих аспектів процесу становлення особистості, що здійснюється під час музично-творчої діяльності.

Ефективність його залежить від реалізації визначених нами умов: встановлення взаємин, що характеризуються як творча взаємодія між суб'єктами навчання: між вчителем і його учнями та учнів між собою; акцентування педагогічної майстерності вчителя музичного мистецтва, яка передбачає креативність, педагогічну творчість, імпровізацію, уміння організації та регуляції творчої діяльності учнів; створення розвивального музично-творчого середовища, що спонукає до емоційної відкритості, задоволення від пізнання нового у процесі сприймання та відтворення музики, до продуктивної музичної діяльності.

Наступні наукові дослідження спрямуємо на розроблення методів та прийомів особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики.

Література

1. Лапшина И. Н. Пути формирования творческих способностей младших школьников на адаптационно-игровом этапе обучения русскому языку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2019. № 62. Т. 1. С. 108–112.
2. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посіб. Львів, 2016. 156 с.
3. Якубова Л. А. Розвиток творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Миколаїв, 2010. 20 с.
4. Хоу Імей. Основні методологічні підходи до особистісно-креативного розвитку молодших школярів у процесі навчання музики. *Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada), 2019. October / December. Vol. 8. No. 4. Pp. 367–375.*
5. Завалко К. В. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти: монографія. Черкаси, 2013. 520 с.
6. Кириченко Р. В. Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр.* Київ, 2013. Т. X. Вип. 25. С. 185–193.
7. Пагута М. В. Розвиток творчих здібностей учнів 5–9 класів засобами ергодизайну у процесі трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Чернігів, 2009. 20 с.
8. Тезаурус методичного працівника / уклад. В. В. Демченко. Рівне: РОІППО, 2012. 72 с.
9. Рибалка В. Теоретико-методологічні питання психологічного дослідження творчого сприймання старшокласниками однолітків. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр.* Київ, 2014. Т. 12. Серія "Психологія творчості". Вип. 19. С. 304–314.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь, 2005. 1728 с.

References

1. Lapshyna Y. N. (2019). Puty formirovaniya tvorcheskykh sposobnostei mladshykh shkolnykov na adaptatsionno-yhrovom etape obucheniya russkomu yazyku [Ways of forming creative abilities of elementary schoolchildren at the adaptation-game stage of teaching the Russian language]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*. Zaporizhzhia: KPU. 62, Vol. 1, 108–112 [in Ukrainian].
2. Karpenko, N. A. (2016). *Psykhohohiia tvorchosti* [Psychology of creativity]. Lviv [in Ukrainian].
3. Iakubova, L. A. (2010). Rozvytok tvorchykh zdibnostei pidlitkiv u protsesi pozaklasnoi roboty zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Development of creative abilities of teenagers in the process of extracurricular work of general educational institutions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolaiv [in Ukrainian].
4. Khou, Imei. (2019). Osnovni metodolohichni pidkhody do osobystisno-kreatyvnoho rozvytku molodshykh shkolariv u protsesi navchannia muzyky [Basic methodological approaches to the personal-creative development of younger students in the process of music teaching]. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada). October / December, Vol. 8, 4, 367–375 [in Canada].
5. Zavalko, K. V. (2013). *Pedahohichna innovatyka v teorii ta praktytsi muzychnoi osvity* [Pedagogical innovation in the theory and practice of music education]. Cherkasy [in Ukrainian].
6. Kyrychenko, R. V. (2013). Osoblyvosti rozvytku kreatyvnosti maibutnikh pedahohiv [Features of development of creativity of future teachers]. *Aktualni problemy psykhohohii – Actual problems of psychology*. Vol. 10, 25, 185–193 [in Ukrainian].
7. Pahuta, M. V. (2009). Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv 5–9 klasiv zasobamy erhodyzainu u protsesi trudovoho navchannia [Development of creative abilities of students of grades 5–9 by means of ergonomic design in the process of labor training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernihiv [in Ukrainian].
8. Demchenko, V. V. (Eds.). (2012). *Tezaurus metodychnoho pratsivnyka* [Thesaurus of methodical worker]. Rivne: ROIPPO [in Ukrainian].
9. Rybalka, V. (2014). Teoretyko-metodolohichni pytannia psykhohohichnoho doslidzhennia tvorchoho sprymannia starshoklasnykamy odnolitkiv [Theoretical and methodological questions of psychological research of creative perception of high school seniors]. *Aktualni problemy psykhohohii – Actual problems of psychology*. Vol. 12, 19, 304–314 [in Ukrainian].
10. Busel, V. T. (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)*. [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian (with additions and supplements)]. Kyiv: Irpin [in Ukrainian].

Хоу Имей

аспирантка Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова

Педагогические условия личностно-креативного развития младших школьников в процессе обучения музыке

Статья посвящена проблеме личностно-креативного развития младших школьников как составляющей их личностного становления, осуществляемой во время музыкально-творческой деятельности. Автором обобщено понимание креативности в научных исследованиях последних лет в контексте музыкального образования. В контексте определения креативности младшего школьника представлено авторское понимание личностно-креативного развития младших школьников в процессе обучения музыке. Рассмотрены особенности младшего школьного возраста, которые создают психологические предпосылки для художественно-творческой, в частности музыкально-творческой, деятельности детей. Обоснованы педагогические условия личностно-креативного развития младших школьников, обеспечивающих его эффективность в процессе обучения музыке.

Ключевые слова: креативность, личностно-креативное развитие, младшие школьники, творческие способности, музыкально-творческая деятельность, взаимодействие, педагогические условия.

Hou Yimei

Postgraduate student Dragomanov National Pedagogical University

Pedagogical conditions of personal-creative development of elementary school pupils in the process of music learning

Pedagogical conditions for the personal-creative development of elementary school pupils in the process of teaching music. The purpose of the article is to isolate and substantiate the pedagogical conditions that ensure the effectiveness of personal-creative development of elementary school pupils in the process of learning music. The theoretical (analysis, synthesis, generalization of scientific and pedagogical sources) and empirical (pedagogical observation) methods of research were used to reveal the topic. The article deals with the issues of personal-creative development of elementary school pupils as a component of their personal development, which is carried out during musical creative activity. The author's understanding of the personal-creative development of the elementary school pupils is presented in the context of determining the creativity of the elementary school pupils. The author summarizes the understanding of creativity in the context of music education, highlights the main aspects of this concept in scientific research of recent years. The category of communication regarding the musical creativity of elementary school pupils in the process of teaching music, which includes verbal and non-verbal communication, application of collective and group forms of work, has been modified. The peculiarities of the elementary school age, which create psychological preconditions for artistic-creative, in particular, musical creative activity of children and the effectiveness of their personal-creative development are considered. On the basis of the analysis of scientific literature the author generalized understanding of pedagogical conditions in research works on creative development of students. The concept of creative interaction as a key in defining the pedagogical conditions of creative activity in the learning process is covered. It is determined that creative interaction is based on the principles of personal approach and individualization. It has been found that developing a music-creative environment is a complex, capacious concept. A number of additional conditions must be implemented in order to create it. The pedagogical conditions of the personal-creative development of elementary school pupils, which ensure its effectiveness in the process of teaching music are substantiated.

Key words: creativity, personal-creative development, elementary school pupils, creative abilities, music creative activity, cooperation pedagogical conditions.